

66.

ES TÁRSADALOM KORUNK SZELLEMI MOZGALMAIBAN
A VALLÁSOS SZEMLELET VILÁGÁNÁL

EGYHÁZI BESZÉD

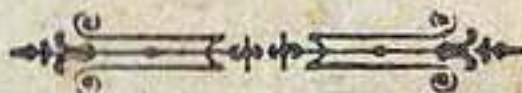
TARTOTTA

GÁL MIKLÓS TOROCZKÓI UNITÁRIUS LELKÉSZ

AZ UNITÁRIUS VALLÁSKÖZÖNSÉG ZSINATÁN

BÖLÖNBEN, 1895. ÉVI AUGUSZTUS HÓ 26-IKÁN

AZ UJ PAPOK FELSZENTELÉSE ALKALMÁVAL.

KINYOMATOTT TOROCZKÓI HIVEI KÖLTSÉGÉN.

— TORDA. —

NYOMATOTT HARMATH JÓZSEFNÉL 1895.

A TERMÉSZET ÉS TÁRSADALOM KORUNK SZELLEMI MOZGALMAIBAN
A VALLÁSOS SZEMLELET VILÁGÁNÁL.

EGYHÁZI BESZÉD

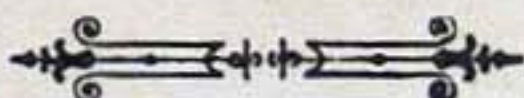
TARTOTTA

GÁL MIKLÓS TOROCZKÓI UNITÁRIUS LELKÉSZ

AZ UNITÁRIUS VALLÁSKÖZÖNSÉG ZSINATÁN

BÖLÖNBEN, 1895. ÉVI AUGUSZTUS HÓ 26-IKÁN

AZ UJ PAPOK FELSZENTELÉSE ALKALMÁVAL.

KINYOMATOTT TOROCZKÓI HIVEI KÖLTSÉGÉN.

→ TORDA. ←

NYOMATOTT HARMATH JÓZSEFNÉL 1895.

Alapige: Jób XI. 7. 8. Az Isten bölcsességének mélységét megtalálhatod-e? . . .
Magasabb a magas egeknél — mit cselekedhetel tehát?
Mélyebb minden mélységnél, miképpen mehetsz végére?

Zsinati ünnepszentelésünk e második napjának jelentőségét egy magasztos szertartás adja meg. Az egyház felszenteli ifju szolgálait az élő Isten nevének dicsőségére s az emberiség szolgálatára, bevévén hűségessüküket a Krisztus lobogója alá. Nagy és fényes gyülekezet jelent meg Istennek ez ujonnan épült s felszentelt hajlékába, hogy tanuja legyen a felavatás ünnepélyének. Itt látjuk azokat, kik velünk együtt szoktak küzdeni a vallás magasztos céljaiért s a kiknek támogatására szép, de nagy nehézségekkel járó munkánk mellett mindig számithatunk. De az ünnepélyesség és látványosság hozhatott ide másokat is — azokat, kik a kor felületes műveltségének hatása alatt, jó társaságban tudunkra szokták adni, hogy ők templomba nem járnak s nem szeretnek minket papokat; vagy olyanokat kik már nehezebb fegyverzettel közelitik meg a kérdéseket, melyek a vallás s a szolgálatára rendelt papi osztály létérdekeit érintik; a kik történelmi, természet-tudományi és bölcsészeti ismeretek birtokában vitatni szokták, hogy azon a küzdelmen, melyet az emberiség-évezredek óta folytat a létet körülvevő titkok megfejtésére — nem volt áldás s hogy a legokosabb, a mit az ember tehet, minden titokzatos, homályos, természet fölötti felett egyszerűen napirendre térni s venni az embert egyszerűen annak, a mihez kétség nem férhet

kizárólag e föld lakósnak; a kik elmondják, hogy az Isten lényéről való sok ezer éves vitáknak eredménye az, hogy erről ma se tudunk semmit, hogy az egyházak hitczikkei a józan ész kritikáját ki nem állják s az ismert természeti törvényekkel össze nem egyeztethetők. A dogmák tárházának készletei jók lehettek az emberség gyermekkorában, de ma, midőn a természettudomány bebizonyított igazságokkal táplálja a szellemeket, hogyan kívánhatjátok ti egyház, hogy testemen kívül még egyebet is vigyek hozzátok a táborba, midőn még a ti ugynevezett igazságaitokra nézve is, a hány táborban vagytok annyi a vélemény s még azt se látom, hogy a Krisztus szellemének hatása alatt jobban szeretnétek egymást mint más emberek. S nem tagadhatjuk ker. atyámfiai! hogy a dogmák évszázadokon át növekedett merev burkolata jó részben a vallás örök igazságainak elrejtésére szolgál s hogy azok kemény kérge alatt ma is sokan vonják meg magukat, kik az élet magváig hatolni soha se tudnak. De ha valaki ez utóbbi jogczimen támadja a vallást egész helyesen kérdehetjük az irással: „Miért keresed a holtak közt az élő?” Mi ez alkalommal más fegyvereket igyekszünk keresni a vallás lényegének védelmére, mint e régi hitczikkek, melyeket hitelödeink egykor annyi elmeélel forgattak. Igaz, ha feltámadnának, kissé elcsodálkoznának, hogy az általuk évszázadokon át épített s bevehetetlennek hitt erős várban mi már nem érezzük magunkat oly biztosaknak ma, s inkább kivonulunk ama sik mezőkre, hol az emberi lélek össejtelmeiben, vágyaiban és eszményeiben, még a rajtunk kívül állók részéről is, rokonszenves támogatásra találhatunk. Az „Isten bölcsességének“ vagy a vallás lényegének kutatását mi fel nem adhatjuk s időnkben inkább mint

valaha szükség rámutatni azon jelekre, melyek a vallás örök igazságának bizonyosságai. A kik tehát esetleg kíváncsiságból jöttek el ez ünnepélyre, megtudni, minő hadi felszerelést nyer a vitézkedő anyaszentegyház ez újabb kis csapata, a korszellemel való küzdelemre, mely a vallás hódításainak ugyancsak nem kedvez — készen találják minket a harczra. A kik előtt a templom olyan szokott lenni mint Judea pusztája, hova csak nagy időközökben mennek el „prófétát látni“, ha itt vannak, legyenek ez alkalommal őszintén üdvözölve. Reméljük hogy egy pár igazság, a mit elmondani akarunk, náluk se hull teljesen terméketlen talajra. S a kik az utóbbi hasonlaton netán megdöbbentek volna, még avval is megnyugtathatjuk, hogy Keresztelő János beszédmodorát, a hozzá tolongó sokaság némely részével szemben épen nem szándékozunk utánózni. Vizsgálatunkban a *természetet* s az *embervilágot* öleljük fel. Nem hódítjuk meg a korszellemet, avval teljesen tisztába vagyunk; de nem is tesszük le gyáva csüggedéssel előtte a fegyvert. Azon tiszta tudattal, hogy az igazság részünkön van, járjuk be e két terjedelmes mezőt s keressük az alapige szerint az isteni bölcsesség rejtett mélységeit.

* * *

Az isten bölcsességének mélységét az ébredezni kezdő emberi elme először a természet világában igyekezett kutatni. A lét titkainak megfejteni akarása teremtette a bölcsészetet; az érzelmek hódolata az ismeretlen erő vagy erők iránt, a vallást; a természet életnyilvánulásainak megfigyelése s az azok közti kapcsolatok kutatása a tudományt. Három működése az emberi léleknek, melyeknek minden szépet és nagyot, mit

eddig alkotott, köszönhet. Ma az utolsó, legifjabb testvér uralkodik s az idősebb testvérek pillanatnyira az apai örökség homályos zugaiban vonták meg magukat.

Mert a természettudomány a rendkívüli felfedezések egész sorával adta meg a kornak sajátságos jellemvonását. A bölcsészet évezredek alatt a legkiválóbb gondolkozók elméjében nem alkotott olyat, hogy azt az egész emberiség ellenmondás nélkül fogadta volna el igazság gyanánt s gondoljunk az ugynevezett világvalóságok alapvető tanaira, vagy a kereszténység különböző felekezeteinek hitczikkeire s látni fogjuk, hogy a valóságban is hiába keresünk az igazságra nézve oly kriteriumot, melynek pontos és szigorú alkalmazása a tudományt felfedezésről felfedezésre vezérli. Az emberi szellemmel kapcsolatos tudományok óriási fejlesztő hatását az emberiség életében a nagy sokaság nem érzi s avval nem sokat törődik. Vagy talán még helyesebben — a lelki világ összes kincsei, melyek elrejtve és észrevétlenül emelik az ember értékét, nem számítanak előtte annyit, mint valamely előny, mely a külvilág piacán nagyobb kelenődőséget biztosít. A bölcsészet és vallás hatását az emberi szellemre találóan hasonlíthatjuk a jó levegő, jó egészség áldásaihoz, melyekről nem igen szoktunk beszélni, míg szervezetünk egészséges. Haladjon csak az emberiség az anyagimádás megkezdett útján sokáig, nagy betegségek fogják felnyitni szeméit az egészséges élet feltételei iránt, melyeket ma oly bűnös könnyelműséggel kezd számba nem venni. Az embernek az élet külső javai iránti élénk érzéke az oka a természettudomány nagy hódításainak. Ez kétszerezi meg a kenyéradó föld termését, a gőz és villany műveiben megrövidíti a távolságot, ártalmatlanul vezeti le az égnek eddig oly félelmetes tüzét, felfogja és szá-

zadokra megőrzi az emberi hangot s legujabb időben sikerrel kezd harcra szállani a testi szervezetünket fenyegető miliárdnyi apró s eddig legyőzhetetlenek hitt ellenségek ellen. Nem lehet csudálni, ha a nagy sokaság e felfedezések hatása alatt megszárdult s azok rendkívüli értékét egyedüli értéknek kezdi tekinteni az élet csereversenyében. Nagy és komoly tudósok minden tiszteletreméltó kutatásai alapján megindult egy új filozofia, mely a régit az agyvelő üres játéknak s a hitet az emberiség gyermekkorából fenmaradt babonaságra való hajlamnak kezdi tekinteni. Az új Mesiást hozsánna kiáltások fogadják, a bölcsészet és vallás háttérbe szorulnak, velök a természet eszményibb felfogása tünekezni kezd s az emberi szellem szárnyalásainak magasabb regioiból csüggetegen hull alá. A tudomány magas értékét senki nem méltányolhatja jobban, mint mi, egy szabad vallásfelekezeti hívei, kiket az igazság felfedezései semmi téren nem veszélyeznek. De az áldozatok, miket az új szellem prófétái ez új bálvány oltárán elfüstölögtetnek, méltó fájdalommal töltik el lelkünket. A naiv és ösztönszerű csodálat a természet egészével szemben, a természeti erők ősforrásában való hit, mind ritkábbá kezd válni e szellem hideg érintésére. Bálványozni kezdjük a végtelen kicsinyt; hinni kezdtük, hogy a természet gyári feldolgozása a legmagasabb emberi célok közé tartozik s a nagy egész csodálatos harmóniája és célszerűsége mind kevesebb hódolót talál. Pedig a nagy tudós hasonlata a tudományra nézve megszivlelendő igazság: tengerparton talált kavics az, míg a Óceán titkos mélységei legnagyobb részt ismeretlenek. Előttünk állanak a kizárólag a természettudomány igazságain építő bölcsészet dogmái. Nincs az érzékeken túl semmi. Az állat és növényvilág gépeze-

teinek berendezésében nincs czélszerűség, hanem egy vak ösztön, mely az élet folytatására több előnyt nyújtó szerv kifejlődését az élet harcában biztosította. A fajok egymásból alakultak ugyanezen elv alapján s az ember nem többé a zsoltáriró szerént valamivel kisebb az angyaloknál, hanem Darwin szerént valamivel nagyobb a majmoknál.

A természet különböző kérdésekre különböző feleleteket ad. Pontos vizsgálat, részről-részre terjedő összehasonlítás a természettudósnak egy képet nyújt róla, melynek igazságában mi nem kételkedünk. Csodálattal hajlunk meg nagy felfedezései előtt, melyek az emberi elme erejének örökre szóló bizonyosságai s melyek a testi élet kényelmére, oly sok bámulatra méltó eszközt tudnak nyújtani a jelenkor emberének, az előző korokéval szemben. De azért a tudós csak egy oldalról szemléli a természetet s a költő, a művész a hívő saját szemléleteik jogosultságát és igazságát bátran állithatják az övéi mellé; mert ne feledjük, hogy a tudós ismeretei kizárólag az anyagi világot illetik s felfedezései az élet alsóbbrendű javaira vonatkoznak. A régi idők stoikusa, ha köztünk megjelenve látná, hogy a bünfája a gőz és villany korában is csak oly gazdagon virágzik, hogy nyomor és szenvedések ma is elvállhatatlan kísérői a föld urának, hogy a lelki életet támadó kísértések ellen ma sincs gyógyszer, mint a testi szervezet baczilusai ellen — nem sok okot találna, hogy kicsinylő véleményét az élet ilynemű javaira nézve megváltoztassa. Tiszteljük az igaz tudományt, mely határvonalait át nem lépve az emberiség szolgálatában áll; de üldözzük a hamis tudományt, mely az emberi szellem által évezredek alatt alkotott eszmények lerombolására törekszik s mely végleges diadalát

csak az ember méltóságának és boldogságának temető kertjében ünnepelhetné.

Ha a tudomány a hasznost és oktatót keresi a természetben, a költő előtt már úgy tárul fel, mint szépségek szakadatlan láncolata. Saját lelkének szép érzéseiben képet alkot a külső világról, mely semmiben se hasonlít a tudóséhoz, de azért a kép igazságában kételkedhetünk-e? Rejtett szépségeket fedez fel egy látszólag érdektelen tájon s e szépségek örökre társulva maradnak vele. Ime egy szép lélek kincseiben hogyan gazdagul a természet új szépségekkel. Midőn a dal milliók szívthurjait hozza mozgásba, a lélek életének rejtett titkai jönnek napvilágra a varázsszó hatalma által. Míg a tudomány által alkotott kép csak hosszas s fáradságos munka árán sajátítható el, nem érzi-e a szépet a palotától a kunyhóig mindenki? S nem tűnik-e fel, hogy itt már magasabb világban vagyunk, hogy itt már a lélek kenyere táplál. A tudomány csak kevesek kincse, a szép érzések világa mindenki számára hozzáférhető nagy oczeán. Az évszakok változásainak költészete, a reggel és az est, a harmat és napsugár, a feslő bimbó s a meghajlott gabnászár — nincs-e ezekben más jelentőség, mint a mit a tudomány róluk felmutatni tud? Az emberiség a kültermészetben rejlő szépet a tudomány előtt jóval felismerte s átérezte. A tavasszal megjelenő virág előbb fakasztott dalt a lélekből, minthogy a bonczoló elme alkotásának titkait ellesni tudta volna. A természetnek az érzelmek által festett képe egy külön sajátos világ s egy magasabb és fensőbbrendű világ, melynek létében szintugy nem kételkedhetünk, mint lelkünkben, mely e világot visszatükrözte.

S a kép, melyet a vallásos lélek alkot a külső világról vajjon nem oly igaz és valódi-e, mint az előb-

biek? A nagy természet erők műhelye, melyeknek titkain a tudomány áthatolni nem tud. Nem tehetünk egy lépést, hogy egy mindent átható csodás hatalom működésével ne állanánk szemben. Melyik ember ne érezte volna magát kicsinynek és tehetetlennek e hatalommal szemben? De kit ne emelt volna fel a gondolat, mint tárnak fel egyenként a természet azon titkai, mikre a földi létnek szüksége van? A jó anya duzzadó emlői bővebben ontják a táplálékot, mint valaha — s az ember jellemző hálátlansággal csak erre gondol; megfedkezik az első mosolyról, mely szivében az élet örömet felébresztette; az első hangokról, melyekben szeretet és jószág tükröződtek; a gondnélküli odaadás és függés azon boldog időszakáról, melyet egy szeretetteljes hatalom vezérlete alatt futott meg. A tudomány csoda művei közt is, nem őszinte sajnálkozással tekinthetünk-e vissza az emberiség történetének néhány szakára, midőn az élőhit alkotta a lélek legfőbb táplálékát s rettenthetetlen bátorsággal vezette keresztül az emberiséget akadályokon, melyek most legyőzhetetleneknek látszanának? A megihletődésben, hódolatban, imában megnyilatkozó érzés nem hiányzik-e a léleknek ma? Boldogabb-e az emberiség ma, midőn a természettel szemben kezdi levetkezni kegyeletét s csak a bonczoló orvos hideg késével tudja és akarja azt megközelíteni? Mióta halhatatlanságra kezdi emelni a testet alkotó port s elszórja az üres semmiségbe az embert alkotó lelket? Hol van ma a természet vallásos kultusza? Képekért és érzelmekért vissza kell mennünk a régi idők örök-szép hagyományaihoz, melyeket a jelenkor hideg szivvel s kevés lelkesedéssel ismételni kénytelen, mert az újabb természet szemlélet se költőit se prófétáit nem találta meg. A vallásos érzés izzó kohójában születtek

a zsoltárok, melyeknek fenséges költészetét az emberiség utolérni nem tudta soha. Ha a természetet, mint egy csodás hatalom munkájának színterét akarjuk tekinteni, Ézsaiás és Jób könyveihez fordulunk, mint szomju szarvas az élő vizekhez, midőn lelkünk kifáradt a sok kutatásban, mely a porban kezdődik s a porba tér vissza. Mi fogja benépesíteni a lélek letarolt sivátságjait? Az anyaszentegyház külső fényben és erőben soha sem volt nagyobb mint ma; de életének a kor-szellemmel való benső kapcsolata megszakadt. Nagy természet! Áldozó papjaid a tudósok, mennyi szorgalommal kutatják alkotásodnak megfejtésökre bizott titkait! A költők lelkében is él a kegyelet a szépségeid iránt. Hatalom és erő, czélszerűség és rend, bölcsesség és szeretet! Hadd jöjjenek a te papjaid is a kegyelet, hála és imádás oltáraihoz s gyuladjanak fel újra a hamvadozni kezdett tüzek. Szép a természet bármely oldalról tekintve, egy oldalról sem oly fenséges mintha azt mint Isten hatalmának, bölcsességének és jóságának színterét tekintjük.

* * *

Társas lények vagyunk; bármennyi gyönyörűséget találjunk a természetben, kötelességünk nem a tétlen szemlélődés, hanem az a munka, mely az emberi társaságban van számunkra kijelölve. Az Istenség titkai tehát nyomon kísérnek bennünket a természet szemlélet nyugodt és szenvedélytelen köréből emberfeleink zajos társaságába, hol már harczmezőn találjuk magunkat, melynek nyugodt és egykedvű szemlélői nem lehetünk: „*Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak, hanem fegyvert*“ hangzik mesterünk szava. S csakugyan a keresztény anyaszentegyház mindig előszeretettel tüntette fel magát jól fegyverkezett tábornak a világgal szem

ben. Csakhogy minő fegyvereket bocsát rendelkezésünkre Jézus szelleme! „*Szeressétek ellenségeiteket s jót tegyetek azokkal, a kik titeket gyűlölnék.*“ Minő hadi felszerelést! „*Ne gyűjtsetek kincset e földön, hol rozsdá és moly megemésztik; hanem gyűjtsetek kincset a menyországban, mert a hol lesz a ti kincsetek, ott lesz a ti szívetek is.*“ S minő hadi jelzőt! „*A ki téged kövel dob, dobd vissza kenyérrel.*“ Találkozik-é az emberiség a harcz folytatásnak e nemével a természetben valahol? Mi több, maga a tábor alkalmazta-é azokat ellenfeleivel vívott harcaiban? „*Az én országom nem e világból való*“ mondja a mester s folytatott é valaha hadsereg szívósabb küzdelmet a világ feletti uralomért, mint egyik leghatalmasabb s legszámosabb hadteste Krisztus egyháznának? A keresztény vallás elveinek figyelembe nem vétele a gyakorlati élet terén előkészítette az utat az új szellem barbár hódítóinak, hogy a társadalmi élet provinciáiba is betörjenek s új elméleteket adjanak a világnak, melyek a kegyvesztett és detronizált „eszmények“ helyett a való élet szemléletéből vannak meritve. Ne higgyetek az emberiség álmadozóinak! Nem nemes eszményekért folytatja a küzdelmet az ember, hanem a kenyérért, rangért, hatalomért, befolyásért; csak ünnepélyesebb pillanataiban gyujt tömjént azon elvek tiszteletére, a melyeken az az állítólagos erkölcsi világrend nyugszik; különben pedig az erősebb elnyomja a gyengét s az elnyomó körül bálványozók és irigyek csoportja tolong; az ember embertársain taposva emelkedik magasabbra s nem igen tapasztaljuk, hogy a ki köztünk első akar lenni azért keresné az elsőséget, hogy a mi szolgánk legyen. A kereszténység magasztos elveivel lobogóján, de az előbb vázolt szellem hatása alatt álló társadalomban mily nehéz helyzete van Isten szolgájának! Előtör

kebléből a panasz. A társadalom legmagasabb érdekeinek, legeszményibb céljainak szolgálatára állított s legmostohább és legsoványabb a kenyér, melyet táplálékul nyújt; a lélek örök kincseinek őrizetére bizott s maga csak azon bálványoknak tömjénez, melyek a világi külső siker személyesítői; állásban, tekintélyben mögötte állok azon osztályoknak, hova hivatásomnál fogva tartoznám s befolyásom mindinkább a társadalom alsóbb rétegeire kezd szoritkozni. Valóban a kereszténység életének történetében nem volt időszak, melyben a vallásnak és papságnak kevesebb befolyása lett volna a kor mozgalmaira, mint a közébbi évtizedekben. A társadalom szerves életének fizikai alapjai nagy tudósok kezében új mezőt nyitottak az emberi kutatásnak s e kutatás célja, az emberiség sorsának javítása, külső életfeltételeinek javítása által, nemes és tiszteletre méltó. De ez új filozofia már e tudomány által épített erősegre is feltüzte lobogóját s fennen hirdeti, hogy a mechanikai okok az embervilág életének is egyedüli mozgatói. Legalább megvan a hasonlat a mi táborunkban levő dogmatikusokkal, kik a dogmák keréjében képzelik a vallást. A bűnök kényszer helyzet következményei, okaik külső események és változásokban keresendők s statisztikai adatok halmaza áll készen azon társadalom bölcselőknek, kik szerint a növény és állatvilág fejlődésében érvényesülő elvek és törvények az embervilágot is teljesen fedik. Kinek ne jutna eszébe a nagy britt költő szava: „Midőn szerencsénk beteg (a mi pedig többnyire erkölcsünk megzabálásából ered) balsorsunkra vetünk, mintha gazemberek kényszerűségből lennénk.“ Tagadhatatlan, hogy a tudomány és haladás újabb iránya inkább az ész és gondolkodás tehetségeit fejlesztette s a számtalan felfedé-

zések, melyek naponként egy-egy akadályt gördítnek el az ember elől a természettel való küzdelmében, bizonyos tekintetben elpuhitották a lelkeket, meglazították az embernek erkölcsi fegyelmét önmaga fölött s ha az erkölcsi világrendet tekintjük oly állapotokat teremtetek, mint az elpuhult és tulfinomodott Rómáé volt a barbárok vad és nyers ösztöneivel szemben. Mennyi igazságtalanság, önzés, méltatlanság, képmutatás és hazugság található társadalmi életünk sima és nyugodt felszínén alatt! A keresztény vallás elvei, igaz, gyógyszerként szolgálnának a sajnó sebekre, de jól mondják ellenfeleink, hogy ezeket az emberiség csak ünnepélyes alkalmakkor ölti fel, köznapi viselkedésében más elveket követ. „Minden ország támasza és talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledől s rabigába görbed.” A mi Rómánk kapui előtt is itt állanak már a socializmus, kommunizmus, nihilizmus anarchizmus barbár hordái. Le a társadalom mai rendjével, mely önzésen és hazugságokon épült fel. Fel kell forgatni minden intézményt, melyet a hatalom és nagyravágyás évezredekken át a gyengék és tehetetlenek elnyomására talált fel. Ez elv jut érvényre az anarchizmus véres büntetteiben. S nem tagadhatjuk, hogy sok erkölcsi romlottság és elvetemedettség mellett vannak e táboroknak őszinte fanatikussai, a kik erős meggyőződéssel s teljes jó hiszemiséggel folytatják a harcot társadalmi fejlődésünk iránya ellen. Ennyi lelkesedés a gyilkolás és rombolás véres munkái mellett zavarba hozta s kezdi felriasztani társadalmunk védelmezői közül a gondolkozókat. Talán igen is messze ment az emberiség az anyagi haladásban, de az bizonyos, hogy erkölcsi érzékének fejlődése nem tartott lépést. Több kitörni készülő gonosz szenvedély nem volt soha s az emberiség ugyancsak

résen van, hogy intézményeivel, §-saival s öldöklő fegyvereivel védje meg legmagasabb érdekeit. Mert az egyén ereje meggyengült, erkölcsi fegyelme meglazult s az éber örködést az összes legszentebb érdekei felett könnyelmű tunyasággal kezdi szervezett intézményekre áthárítani. Az egyes nem igen kezdi többé kötelességének tekinteni az erkölcsi világrend védelmét, melyet az egész hatalmi eszközeiben eléggé körülbástyázva hiszen. Pedig külső intézmények erkölcsös s lelkiileg fegyelmezett társadalmat nem fognak teremteni soha. Látjuk, hogy sok külső intézményekkel féken tartott tisztességes élet, hogyan esik áldozatul az első komoly kísértésre s a világ egyik ámulatból a másikba esik, midőn nagy neveket lát naponkint a legalábbvalóbb erkölcsi bűnök sarában pellengére állítva. Körül vagyunk véve a külső tisztesség mázába burkolt emberektől, kik közöttünk élnek, becsülésünkben részesülnek s kiknek a társadalmi élet sima, gépies formái alatt elkövetett aljas bűnei csak későn jutnak az ámuló világ szeméi elé. Szok ily nagy és durva lökés rázta fel a józan közérzületet s irányozza a figyelmet mindinkább ama szent és örök törvényekre, melyekben Isten ujja az emberi nem emelkedését kijelölte. De a haladásnak egyoldalú iránya ellen mind sürűbben emelkednek hangok társadalmunk jobbjai részéről. Kezdjük átlátni, hogy az emberi lélek a maga szövevényes és tükös utáiban s korlátlan szabadságban, ellene mond minden oly tudományos módszernek, mely a társadalmi élet mozgalmait csak a szükség törvényei által akarja magyarázni s problémáit külső intézmények által hiszi megoldhatóknak. Az iskolákban sürgetik az erkölcsi nevelést, a jellemfejlesztést az ismeretközléssel kapcsolatban. Sőt a figyelem felénk, egyházak felé is fordult s

különös, hogy épen a lezajlott egyházpolitikai viták irányozták a figyelmet amaz erkölcsi kincsányára, melynek az egyház a vallásban letéteményese. A rothadás rendszeren új élet csiráit rejti magában s e század, mely már sok különös dolgot megért, megérheti még a kereszténység megújulását s az emberiség visszatérését az eszményi elvek csodálatához. Hiszen, ha magánéletünkben meg is feledkezünk róla, újabbkori humánus intézményeink felett csakugyan a kereszténység szelleme lebeg. Az emberszeretet számtalan jelei, melyek érvényre jutnak s szabályozva vannak, mivel népek háboruiban — nincs-e ezekben valami a Jézus szelleméből „*szeressétek ellenségeiteket*“. A természettudomány fennen hirdeti, hogy az erősebb marad fenn, ez a természet törvénye. S vajjon hagyja-e az emberiség e törvénynek áldozatul esni a gyöngét? Midőn hajlékot épít az árvának, menedékházat a munkatehetetlennek; midőn felkeresi az éhezőt és táplálja, kikutatja a meztelent és megruházza, korlátolt mértékben és sok fogyatkozással igaz, de teljesen azon szellemben, mely e szavakat sugalta „*éheztem es ennem adtatok, szomjuhoztam és innom adtatok, utonjáró voltam és befogadtatok. . . atyámnak áldottai birjátok az országot*“. Nem is a kereszténység szellemében létesült intézményekben van a hiány korunkban, hanem abban, hogy az emberiség megfeledkezett arról, hogy a kereszténység élőerő, mely csak egyes tagjaiban működve teljesítheti magasztos feladatát. Az intézményeken soha sincs a szeretet és rokonszenv melege, mely egyes emberről egyes emberre árad át. A vallás mezeje a szív és a lélek, melyet ápolni csak egyesekben lehet s ez a munka tőlünk, a vallás őreitől függ. Parányok vagyunk egyenként. . . de tanuljuk meg a természettudományból azt az igazságot, hogy a természet némely

legfontosabb munkáit szemmel nem is látható lények végezik. Ha a mi munkánk az elmék bizonytalansága, a szándékok ingadozása, az erkölcsi érzék meglazulása, az eszményi törekvések iránti eltompulás eme napjainban biztos utmutatást adhat csak néhány léknek, vajjon nem kovász-e ez a lomha és élettelen tésztaiban? S a jutalom? Jézusnak szava „*Jól van jó és hü szolgám*“.

* * *

Fejtegetéseimnek végére jutottam. Láttuk, hogy a filozofia hogyan szoritotta le a vallást ideiglenesen a természetfelfogás eszményibb teréről s s társadalomtüneményeinek mechanikai magyarázata hogyan ingatta meg az emberiség életéről való eszményibb felfogás alapjait. Bizony nagy változás! A régibb filozofia az emberiség összéletében isten törvényeinek uralmát látta; a nyomort és süllyedést e törvényektől való elpártolásból, a haladást és emelkedést e törvényekhez való ragaszkodásból magyarázta. Az emberiség története ezen világításban dráma volt, melyben a szép, jó és igaz győzelme a bünös önző szenvedélyekkel való harcban állította helyre az erkölcsi és eszményi világ megsértett rendét. Korunk félmiveltségei a természettudomány egyoldalú hatása alatt már csak mosolyogni tudnak az ily világnézleten. Mert a mai áramlattal a ember főként tudásra törekszik, a hatalomrajutás eszközeit keresi s Sysifus szomja epeшти a vagyon után, melyben a boldogság egyedüli eszközét kezdi tekinteni. Ezek azon miazmák, melyek társadalmi életünk szervezetében oly sorvasztó pusztitással dülnek. A tudományt, melynek megbecsülhetetlen nagy szolgálatait elismerjük, nem vádoljuk; de igen azon irányt, mely az egyoldalú tudás szellemének ápolása által az eszményi és erkölcsi élet

egyéb fenntartó oszlopait töredezni és megingatni segítette. Szomorú és sivár világban, közönyös és siketfüleknek kell hirdetnünk most még isten törvényét s hintennünk a jó magot azon tiszta tudattal, hogy annak nagyobb része sziklás talajra és tövissek közé kerül. Dehát nem így volt-e Jézussal is? s rosszabb-e társadalmunk mint az, mely a nagy mester munkáját megsemmisíteni hitte Golgota keresztjén? S általában az igazság sorsa sem az-é hogy mint parányi életcsira működik, mely növekedésében a lét összes többi elemeit táplálékul használja? Isten csak a lehetőséget adta meg minden embernek, hogy a benne rejlő igazságok életcsiráit termékeny előfává fejlessze; kényszeríteni — nem kényszerít senkit, mert az ember megkülönböztető vonása éppen az erkölcsi szabadság; de minden eltérést az általa megállapított örök rendtől szigorúan büntet. S minthogy isteni büntetése csapás, még pedig intések, magyarázatok s megokolás nélkül — az emberiségnek mindig szüksége volt s mindig szüksége lesz azokra a magasabb származású törvényekre, melyek az emberiség legjobbainak lelki és erkölcsi öntudatában születtek s teljes joggal az erkölcsi világrend törvényeinek tekinthetők. Az országok törvényei csak a külső magaviseletet szabályozhatják, a lelki világban teljesen tehetetlenek. A jó, tiszta felismerésének benső világossága, az erkölcsi elhatározás ereje, az akadályokkal és kísértésekkel szemben kifejlődött lelki nagyság feltételei más törvénykönyvekben vannak szabályozva. Ilyen törvénykönyv az Evangelium. Ne panaszkodjunk, hogy törvényei egészben egy haladó által sem valósíthatók meg. Az igazság arányának keresésével csak azért, kis mennyiségben található s nagy fáradsággal szereshető meg felhagynunk nem szabad.

bad. Lám a levegő éltető eleme is mily kevés a maga vastag, durva — közönyös és ellenséges környezetéből álló burkolás^{ta}ban s nem keresi-e testünk ösztönszerűleg táplálkozásának e legnélkülözhetetlenebb feltételét?

Az evangelium világánál keressük az Isteni bölcsesség rejtett mélységeit a természetben, az emberiség életében s a benső ember lelki világában — a három mező, melyből az evangelium szolgája a tiszta magot nyeri, hogy dus kamatozással szolgáltassa azt vissza. Így sok titok és homály marad fenn; de legalább törekvéseinknek biztos és határozott célpontja lesz s ez az irányadó a földi pálya sikerére nézve. Mert nem azért vagyunk itt, hogy a mindenség titkait megoldjuk, hanem azért, hogy azon törvények követése által, melyekbe Isten a lélek folytonos emelkedését helyezte, életünket magasabb erkölcsi célok érdekében érvényesítsük. Ha csak a hitetlenség közöny fásultság jelenségeit vizsgáljuk, csüggedtség száll meg a nagy munkával szemben, melynek folytatására a mester szellemében vállalkoztunk, de a csüggetegségnek nyoma se található ama fenséges lelki erőben, mely az ő sajátja volt. Nekünk se szabad csüggednünk. „*Marad még izraelben hét-ezer ember, kiknek térdük nem hajolt meg a Bál előtt*“ ez a mi reménységünk alapja s minden kedvező^{ül} jelenségek mellett is az emberiség nagy és fényes jövőjében való hit. E hit világánál hirdették az evangeliumot hitelődeink közel ezeréven át. E hit világánál hirdetjük mi az ember Isteni eredetét s magas elhivatását. Az örökkévalóság mérhetetlen . . . Évezredek csak eltűnő buborékok a nagy oczeán felszínén. A célt mi el nem érhetjük, de tiszta öntudattal munkálkodhatunk, ha törekvéseink az örök szép jó és igaz szolgálatában állanak, Terjessze hát bár körülöttünk fagyasztó lehelletét

a közöny — igényeljen bár kizárólagos jogot a dolgok szemléletében a tudás — szórja bár reánk eszményi törekvéseinkért gunyjának nyilait a testi élvezet-vágy — kicsiny sereg! Krisztus sziklavárának örök serege! A te kötelességed az eszmények, az örök igazság szolgálata. Hadd harczzolják végig a földi pályát eszmények nélkül azok, kik minden élet egységének és közös sorsának hitében féregtársainkhoz akarnak visszavezetni a posványba. Te mutasd az embereknek a menyország felé vezető utat! Ámen.

